

16

"MITLANGU YA VAFANA VA VATSONGA" Cntd.29 Nwandelwulani (Ncikinyana).

Ntlangu lowu hi wuhwana wa mitlangu le'yikulu le'yitla-
aka hi vafana va Vatsonga hikwako lomu Vatsonga va akeke kona;
a ku kona lomu wo nga tlangiwiki kona. E ntlangu lowu wo vita-
niwa hi mavito mambirhi : (i) Nwandelwulani kumbe (ii) Ncikinyana.

Vafana la'va tlangaka e ntlangu lowu va rhanga hi ku lava
murhi lo'wu nga ni rhavi le'ro tiya, le'ri naveke ri nga yimi ri
languta e henhla. Loko va ri kumile, va klandziya murhi wa kona,
va za va ya ri fikela. Se ke va tsimba e ridzwa kumbe ntambhu
le'yo tiya ngopfu e ka rona hi natlhelo mambirhi le swaku munhu
a kota ku tshama e ka yona, a ku nciki-i-i, milenge ya kwe yi
nga khomi e hansi.

Se loko mufana a tshamise xiswerwo, nakulobye o ta yima hi
le ndzaku ka yona, a hwi susumeta, a ku dewu-u-u, dewu-u-u,
dewu-u-u, a ri karhi a hwi susumeta. A hi ku nandziha ka swona
e ku susumetiwa hi ndlela leyi, u ku ga-a-a, milenge yi langutile
e henhla, u ya e mahlweni u tlhela u vuyela e ndzaku, u ri karhi
u hungiwa hi moya lo'wo nandziha. Swa va nandzihela swinene
vafana va Vatsonga e ku ncikinya kumbe ku dewula; ni ku va rivata
swa va rivata, va rivala ni swifowu swa vona, swi ya nghene e
maveleni.

Hakanyingi, vafana va Vatsonga va pfumala ridzwa kumbe
ndhilima yo ncikinya ha yona. E mikarhini le'yo tano va tirhisa
marhavi la'ya ovekaka e ku ncikinya ha wona. Mufana o khandzi-
ya e rhavini ra murhi, kutani vafana-kulobye va hwi ncikunyisa
hi ku ova rhavi leri a nga ka rona, va ri kokela e hansi, va
tlhela va ri ri tshika ri ku wachu ! ri vuyela e henhla.

Mikarhi yihwana mufana wa swi kota e ku ncikinya a ri
swakhe, loko vanakulobye va nga ri e kusuhi. Leswi, o sw'endla
hi ku dzima milenge ya kwe e hansi, a tshembela e ndzhaku, ivi
se a titshika a ku nciki-i-i, dewu-u-u, pewu-u-u, a ri karhi a

3

32. X'tova-tovana.

Ntlangu lowu wa X'tova-tovana wu tala ku tlangiwa hi vafana va Vatsonga loko va xuxa nimadyanbu. I ntlangu lo'wu kerhatsaka swinene e ka lava va nga riki Vatsonga, hikuva a wu kombisi swinene-nene leswi wu tlangiswaka swona ni leswi wu tlanggeriwaka swona. Wu dyondzisa vafana e ku lengutela le'swi lavaka ku humelela, ni ku hlayela.

E ku sunguleni ka ntlangu lowu, mufana uhwe o fumbarelha xandla xihwe, ivi a xi tova hi khudzu ni ritiho ra ku komba ra xandla xa vumbirhi. Se vanakulobye na vana va tovana na yena hi mukhuva wolowo, voko ri tova voko. Se loko va khwanise xisweswo, uhwana wa vana o ta sungula ku yimbelela e risimu ra kona, a ku :

"X'tova-tovana. khatlu!"

Hi leswaku loko muyimbeleri wa kona a fika e ka rito ra "khatlu", vatlangi hikhavo va fanela ku tshikana xikahwe va vula xikahwe ni muyimbeleri, va ku : "khatlu!"

Ntlangu lowu wu dyondzisa ku hlayela hi ndlela leyi :-
Ro sungula muyimbeleri wa kona o yimbelela marito manbirhi ntsena, a ku : "X'tova-tovana. khatlu!" Ravumbirhi o ta yimbelela marito manharhu, a ku : "X'tova-tovana. x'tova-tovana. khatlu!" Ravurharku o ta yimbelela marito ya mune, a ku : "X'tova-tovana. x'tova-tovana. x'tova-tovana. khatlu!" Kvala, vatlangi hikhavo va fanele ku va se va xiyile leswaku musumi wa vana o sungula hi "x'tova-tovana" uhwe, se a ya ka wa vumbirhi, ni wa vunharhu, a yisa xisweswo. Se ke mutlangi l'a nga tiviki ku hlaya o ta hoxa hi ku hwela kumbe ku hatlisela ku khatlula. Yoloyi, wa hoxa : se wa hlekiwa ni ku humesiwa e ntlangwini lowu. Swi ta yisa sweswo, ku za ku sala mutlangi a ri uhwe ntsena. Yoloyi, hi ye a tluleke vanakulobye hi ku hlayela.

Kasi mikarhi yihwana musumi wa kona a nga landzeleri nongoloko wa tinhlayo, kambe o vula "Va-x'tova-tovana" va ntalo lowu a wu rhandzaka, leswaku hnwe vatlangi ni bvumbha laha a nga ta

32/2-4

vula kona "x'tova-tovana" wo hetelela. Kwala, hi ko ntlangu lowu wu nonohwaka kona, ni ku tsakisa kona. Votala va/hatlisa kumbe va hlwela ku khatlula : se va humesiwa e ntlangwini, hi-kwalaho ka ku ka va nga koti ku pimanisa swinene-nene le'ewi lavaka ku humelela.

E ka la'va wu tivaka, a hi ku tsakisa ka wona ntlangu lowu wa "X'tova-tovana".

36. NWAHVUMANA.

Vafana va Vatsonga va tlanga ntlangu lo'wu variwaka Nwamvumana. Tani hi mitlangu le'yotala ya Xitsonga, Nwamvumana i ntlangu wo tsakisa swinene-nene. Wu hambana ni mitlangu le'yotala hi leswi wona wu nga riki ntlangu wa ku phikizana ha wona.

Vahwambumana va edliwa hi tindlela le'tinyinginyana. Vafana vahwana va vatla xipulangwana xi va xiphambatwana lexi ku leha ka xona ku lavaka ku ringana ni ritiho ra nkulukumba le'ha le xikarhi; k'anama ka xona ku ringana ni ku leha ka dingo ra ritiho. Seloko xivatliwil xi lala swinene, xiphambatu lexi xa boxiwa kambirhi e sikarhi ka xona hi mukhuva lowu: (:). Maxuva lawa mambirhi ya boxiwa hi ntlhavu le'yi hisaka ngopfu. Se loko hwamvumana a boxisive sweswo, ku laviwa ringoti le'rolala ngopfu, ri huleriwa e milohweni ya xiphambatwana lexi; ivi se ri bohiwa. Vahwana vafana va endla vahwamvumana va vona hi ximilana lexi va xi vulaka hwamvumana. Ximilana lexi xi ni xiluve le'xo saseks; xi ni matluka ya ku onge i muyombwa; xi mila ngopfu e hansi ka mirhi, e swihlahleni. Nwamvumana loyi wa olova ngopfu swinene. E ku endla hwamvumana ha yena, mufana o rhanga hi ku vandla kumbe ku kwamula tingoti ta ximilana lexi, ku sala nsinya wa kona lo'wo vevuka, wo olova, wo basa wu ku pa-a-a. Se hikona mufana a nga ta tsema dinga le'ri ringanaka ni ritiho ra le xikarhi ra munhu lo'nkulu. Dinga leri, ri boxiwa tani hi xiphambatu ya pulanga, ivi xi huleriwa hi ringoti le'ri kwamuriweke e ka ximilana lexi. Tingoti ta muhlovo vuwana a ti fenelanga ntirho lowu hikuva ti hatla ti tsame ni ku hlakata hwamvumana loyi. Hi wo ma-endlele ya xitlangu xa kuna.

Ku tlanga ka ntlangu lowu a ku karhati, hikuva ko chayiwa hwamvumana loyi ntsena. Swi endisiwa leswi :- Mufana o haka tintiho ta yena ta ku komba ha tona e marumu ka ngoti ya kona hi matlhelo mambirhi ya xiphambatu ; se a ndzuluta-ndzuluta hwamvumana leswaku ringoti ra kona ri tsondzeleka ri lukana. Se mufana o ta tshika ku ndzuluta hwamvumana, se a sungula ku'hwi

36/2*

K24/12

36/2-6

gwimba a chaya a ku "mbvu-u-u" -- a debyisa -- a tlhela a chaya
hi ku gwimba a ku "mbvu-u-u". Vahwana vafana va chaya va ri
karhi va yimbelela va ku: "Nwamvumampepe....." (mvu-u-u),
"hwamvumampepe....." (mvu-u-u), swi yisa xieweawo. Xipha-
mbatu xa kona xi rhendzeleka ku fana ni xipelu-pelu, x'endla
ongeti i vilwa. E ka vafana, a hi ku tsahlisa ka swona.. ..

"MITLANGU YA VAFANA VA VATSONGA".contd.

37. XITIMELA NA MATI.

Lowu i ntlangu wa vafana va Vatsonga lo'wu fanakanyana ni mitlangu ya tinxaka timbe. Ntlangu lowu, wu tlangiwa hi vafana la'va hlayekenyana. Wu tala ku tlangiwa ni vusiku. Na wona a hi ku tsakisa ka wona ! Xitimela na Mati xi tlangiwa hi vatlnagi ntsena, va nga ri ni xo tlanga ha xona.

Ku sungula vafana vambirhi la'va yimeke va langutanile, va khomene hi mavoko hikwawo, va danyamisile mil'ng'e ni mavoko. Vanakulobye la'vanyingi vona va yima hi rixaxa, va kongoma mavoko ya lava vambirhi la'va khomaneke. Se la'va xaxameleke va sungula ku famba va kgomene swisuti, va hundza va kxokgomela hi le hansi ka mavoko ya la'vambirhi la'va khomaneke. Loko va ri karhi va hundzisa sweswo, la'vambirhi la'va khomaneke. Loko va ri karhi va hundzisa sweswo, la'vambirhi va ta khomu uhwe, va ku : "Gi ! Hi khomile. Xitimela na mati u langa yini?" va vula hi ku hwi kama xisuti e xikarhi ka mavoko la'ya khomaneke. Se yena o ta langa tlhelo leri a layaka ku yima na rona -- "Xitimela" kumbe "Mati". Hi leswaku mufana uhwana i "Xitimela", lo'uhwana i "Mati". Swi ta yisa sweswo va za va khometeriwa hikwawo ku nga ha falli ni uhwe.

Mufana uhwana ni uhwana l'a khomileka o ya yima e ndzhaku ka loyi a langeke ku yima na yena a khomana na yena ni la'va-hwana hi swisuti.

Makumu ya ntlangu wa kona, laha ntlangu wu nandzih ka kona i ku kokana ka mitlawa leyi mimbirhi, le'yi hakanke tani hi switimela swimbirhi, leswaku ku ta voniwa le'xi nga ni matimba ngopfu -- Xitimela kumbe mati. A hi ku tsakisa ka swona e ku vona vafana va tshwimbirisana, va kokana hi matimba ya vona hikwawo, va ko va tlurisa va tlhelo riuhwana e ndzilakana wa kona lo'wu pimiweke. Se ku ta va ku hleka ni mafenya -- ku hlekiwa la va nga kokiwa, ni la'va nga tsemeka-tsemeka, hi le xikarhi loko ku ri karhi ku kokaniwa, ni lava va ku pfa va wa va ku ga-ga-ga-a-a, kumbe va ku pfindi-i-i. Hi wo makumu ya ntlangu lowu wo nandziha ngopfu, lowu.

END S 880.